

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ РЕКРЕАЦІЇ

О. М. Грек, В. В. Брюховецька

В статті представлені особливості дослідження творчих здібностей у молодших школярів в умовах рекреації. Розкрито особливості розробки психологічного тренінгу з розвитку творчих здібностей у молодших школярів саме в умовах рекреації. Аналізуються результати апробації тренінгу.

Ключові слова: творчість, творчі здібності, рекреація, молодший шкільний вік.

Метою нашої роботи було дослідження особливостей розвитку творчих здібностей у молодшого школяра в умовах рекреації та розробка психологічного тренінгу з розвитку означеного виду здібностей. Актуальність дослідження полягає в тому, що сьогодні відбувається реформування освіти, де головна роль відводиться самостійності та творчості особистості, а також пошуку найефективніших методів розвитку творчих здібностей людини на різних етапах онтогенезу.

У психологічній науці поняття творчих здібностей та творчості знайшло широке відображення. Психологічна сутність та природа творчості вивчалась багатьма вітчизняними (В. Андреев, Д. Б. Богоявленська, В. М. Дружинін, В. О. Моляко, Н. І. Пов'якель, Я. О. Пономарьов, С. О. Сисоева, О. К. Тихоміров) та зарубіжними науковцями (Е. де Боно, М. Волах, Дж. Гілфорд, Н. Коган, А. Маслоу, А. Олох, Р. Стернберг, П. Торренс, К. Юнг), які займалися й продовжують працювати над цією темою. В науці не існує єдиного визначення творчості, але в більшості визначень учені під творчістю розуміють здатність бачити речі в новому й незвичному ракурсі та знаходити унікальні рішення проблеми.

Серед багатьох визначень природи творчості на даний час не визначено що вважати її сутнісною ознакою: дивергентне мислення (Дж. Гілфорд, О. К. Тихоміров); інтелектуальну активність (Д. Б. Богоявленська); інтерактивність (Я. О. Пономарьов).

Так, Д. Б. Богоявленська з позицій синтетично-процесуального підходу розглядає творчість як ситуативно-нестимульовану активність, яка, у свою чергу, дозволяє виходити за межі встановленого масштабу. У визначенні творчості автор використовує термін "інтелектуальна активність" як синонім. "Інтелектуальна активність – винятково особистісна властивість, це властивість цілісної особистості, що відображає процесуальну взаємодію пізнавальних і мотиваційних факторів у їх єдності, де абстрагування однієї з сторін не можливе" [1]. Д. Б. Богоявленська підкреслює у своїх роботах, що мірою інтелектуальної активності є інтелектуальна ініціатива, яка є суто особистісним рухом. Творчість, за Д. Б. Богоявленською, є ситуативно-нестимульованою активністю, яка проявляється в прагненні вийти за межі ситуації [1]. Виходячи з такого розуміння творчості, автор наполягає на тому, що творчі здібності, існують паралельно з загальними і спеціальними, і разом з тим творчий потенціал особистості не є результатом тільки кількісного росту здібностей.

У значній кількості наукових робіт ми зустрічаємось з використанням дослідниками таких понять, як "творчість", "творчіскість", "творче", "продуктивне", "дивергентне", "латеральне мислення" або "творча діяльність". Важливим постає питання, що саме розуміють під поняттям творчості та яка різниця між творчістю і креативністю. Найбільш вдало, на нашу думку, розведені поняття "творчість" та "креативність" у роботах Л. Б. Ермолаєвої-Томіної. Дослідниця виокремлює наступні основні ознаки різниці між креативністю та творчістю [3, с. 65-68]: 1. Творчість як процес може бути або включена в усі види діяльності, або бути відсутньою там, де вона потрібна. Креативність як особистісна якість завжди включена в усі види діяльності, поведінки, спілкування, контакту із середовищем. 2. Творчість закладена в головному мозку кожної людини, а креативність формується за рахунок соціального середовища. 3. Творчий процес базується на роботі безсвідомого і підсвідомого, а креативність поєднує свідомість та підсвідомість у процесі його формування. 4. Процес творчості і креативності мають три основні фази – підготовчий, пошуковий, виконуючий. Але у творчому процесі кожна фаза ґрунтується на роботі різних психічних процесів і особистісних утворень і має свій "продукт". Креативність проявляється в поєднанні всіх трьох фаз. 5. Творчість проявляється в певному виді діяльності, з якою співпадають спеціальні здібності, а креативність проявляється в усіх видах діяльності людини.

Так, "творчість" дослідниками трактується як особливий цілісний вид діяльності, що включає всі необхідні компоненти (мислення, мотивацію, здібності), зумовлюючи загальний розвиток особистості та її внесок в історію людства (С. Л. Рубінштейн, О. В. Брушлинський, В. В. Давидов та інші), а креативність пов'язують з особливостями мислення, сукупністю здібностей до генерування ідей, які відрізняються від загальноприйнятих, стереотипних [5].

Творчі здібності розвиваються протягом усього життя людини. Молодший шкільний вік є найсприятливішим періодом формування їх становлення, що пов'язано з активним розвитком мисленнєвої сфери в означений період, проявами вміння спостерігати, порівнювати, критично оцінювати.

Розвиток творчості, за результатами досліджень науковців, забезпечується рядом факторів, серед яких виділяють біологічні передумови, особлива організація психологічної діяльності творчої особистості, соціум та мікросоціум. На останній фактор ми і будемо спиратися в нашій роботі при дослідженні розвитку творчих здібностей. Адже, соціум та мікросоціум є найбільш сприятливими умовами прояву творчих здібностей. У роботах науковців встановлено, що економічні та соціальні статуси родини (матеріальне благополуччя, культурні традиції та інше) не мають зв'язку з творчими здібностями. Але визначено, що для розвитку творчих здібностей велике значення має зміна місця проживання, творчий стиль життя батьків, інтерес до якоїсь справи. Також, найсприятливішими умовами для розвитку творчих здібностей для дитини є рекреаційний період.

Як зазначає О. В. Костюченко, рекреативність пов'язана з реалізацією потенціалів, сутнісних сил особистості, тобто прагненням особистості піднести себе до рівня ідеального "Я-образу", творчої особистості [4]. Науковець доводить, що ефективна реалізація рекреативно-дозвіллевих програм є одним з основних засобів формування цілісного Я-образу особистості, що враховує його різні компоненти: "...раціонально-когнітивний (особистісний досвід, теоретичні уявлення); емоційно-чуттєвий (емоційне реагування на вияви власного Я); сенсорний (сигнали тіла, які формуються на основі "схеми тіла" і доповнюються аудіальними, візуальними та іншими сигналами); мотиваційний (потреба бути творчою особистістю, міра відповідальності, готовність до творчої діяльності на благо свого духовного, душевного та фізичного здоров'я)" [4, с. 140].

Отже, виходячи з мети роботи дослідження проводилось у три етапи. На першому етапі нами було підібрано методи та методики дослідження творчих здібностей у молодших школярів. Проведено діагностику означених здібностей у молодших школярів-рекреантів.

На другому етапі дослідження було розроблено психологічний тренінг з розвитку творчих здібностей молодших школярів в рекреативному закладі.

На третьому етапі дослідження було апробовано психологічний тренінг з розвитку творчих здібностей та проведено порівняльний аналіз результатів діагностики до та після проведення означеного тренінгу.

Для дослідження творчих здібностей молодших школярів нами використано наступні методики: методика П. Торренса, методика Дж. Гілфорда. В дослідженні брало участь 50 рекреантів віком від 8 до 10 років.

Одержані результати за методикою П. Торренса представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Показники рівня розвитку творчих здібностей у молодших школярів-рекреантів за методикою П. Торренса	
	Конструктивна Категоріальна

	Продуктивність	Оригінальність	активність	гнучкість
Група досліджуваних	0,41	0,83	1,34	0,49

Результати таблиці 1 свідчать, що в досліджуваних показник конструктивної активності має найвищі оцінки та високий рівень розвитку ($X_{cp}=1,34$), тобто досліджувані не тільки можуть трансформувати перцептивну основу, а й доповнювати її із зорової пам'яті. Середній рівень розвитку в рекреантів має показник оригінальності ($X_{cp}=0,83$), що вказує на творчі можливості молодших школярів. Середній та нижче середнього рівня в роботах досліджуваних має показник "категоріальна гнучкість" ($X_{cp}=0,49$), тобто в дітей досить ще небагатий процес семантизації візуальних вражень на основі мовно-категоріального знання. Низький рівень розвитку в досліджуваних рекреантів спостерігається за показником "здатність до висунення візуальних ідей" ($X_{cp}=0,41$), що свідчить про низький рівень розвитку активності перцептивної сфери у плані висунення візуальних гіпотез стосовно невизначених за своїми можливостями перцептивних стимулів.

Результати дослідження за методикою Дж. Гілфорда представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Показники рівня розвитку структурних компонентів творчих здібностей у молодших школярів-рекреантів за методикою Дж. Гілфорда

	Продуктивність	Гнучкість	Оригінальність
Група досліджуваних	1,2	1,43	0,95

З результатів таблиці 2 видно, що загальний рівень розвитку творчих здібностей у молодших школярів-рекреантів є середнім, а саме за показником продуктивності на рівні X_{cp} виявлені середні результати ($X_{cp}=1,2$), за показником гнучкості також середні результати ($X_{cp}=1,43$), за показником оригінальності – нижче середнього рівня ($X_{cp}=0,95$). Також ці результати підтверджують одержані дані за методикою П.Торренса в молодших школярів-рекреантів.

Проведений детальний аналіз результатів за окремими серіями методики Дж. Гілфорда виявив, що в молодших школярів-рекреантів на одному рівні знаходяться результати за такими серіями, як вербальна та невербальна творчість, а низькі оцінки виявлені за серією легкості "маніпулювання" з цифровим матеріалом.

На основі проведеного дослідження ми можемо зробити висновки, що молодші школярі-рекреанти мають середній та нижче середнього рівня розвитку творчих здібностей. Виходячи з аналізу результатів емпіричного дослідження нами було розроблено психологічний тренінг з розвитку творчих здібностей у молодших школярів у період рекреації. Молодший шкільний вік, як зазначають науковці, має багаті можливості для розвитку творчих здібностей. На жаль, ці можливості з часом втрачаються, тому необхідно, як можна ефективніше використовувати їх у молодшому шкільному дитинстві. Щоб у молодшого школяра розвивалися творчі здібності, необхідно, щоб він відчув здивування і цікавість, повторив шлях людства в пізнанні, задовольнив виниклі потреби. Тільки через подолання труднощів, вирішення проблем, дитина може вийти у світ творчості. А в наш час тільки творча людина, нестандартно мисляча, може досягти успіху. Прагнення реалізувати себе, проявити свої можливості – це те спрямування початку, який проявляється в усіх формах людського життя – прагнення до розвитку, розширення, вдосконалення, зрілості, тенденція до вираження і прояву всіх здібностей організму і "я". Саме в молодшому шкільному віці розвиваються уява і фантазія, творче мислення, виховується допитливість, формуються уміння спостерігати і аналізувати явища, проводити порівняння, узагальнювати факти, робити висновки, практично оцінювати діяльність, активність, ініціатива, суб'єктивна новизна продукту діяльності.

Враховуючи все вище сказане, нами було розроблено психологічний тренінг з розвитку творчих здібностей молодших школярів в умовах рекреаційного закладу, який базується на таких принципах: 1) принципи діяльнісного підходу; 2) принципи стратегіально-діяльнісного підходу В.О.Моляко; 3) принципи стратегіально-семантичного підходу С.М.Симоненко; 4) принципи активізації креативності за Е. де Боно; 5) принципи системного підходу; 6) принципи арт-терапії; 7) принцип емоційного підкріплення результатів.

Розроблений тренінг спрямований на розвиток продуктивності висунення візуальних та вербальних гіпотез, оригінальності вербальної та невербальної, гнучкості та конструктивної активності. Розроблений тренінг складається з 10 занять. Тренінгова група – від 10 до 15 учасників. Тривалість одного заняття від 60 до 90 хвилин.

Після проведення апробації розробленого тренінгу з розвитку творчих здібностей у молодших школярів-рекреантів було проведено дослідження визначення змін у рівні розвитку творчих здібностей у молодших школярів-рекреантів за методиками П.Торренса та Дж. Гілфорда.

Узагальнені результати, отримані до та після розвивального експерименту представлені в таблиці 3 та піддані кількісному та якісному аналізу.

Таблиця 3

Загальний рівень зростання показників творчих здібностей молодших школярів-рекреантів після розвиваючого експерименту

Групи рекреантів (N=15)		Показники за методикою П. Торренса						Показники за методикою Дж. Гілфорда							
		Продуктивність		Оригінальність		Категоріальна гнучкість		Конструктивна активність		Продуктивність		Гнучкість		Оригінальність	
		До	Після	До	Після	До	Після	До	Після	До	Після	До	Після	До	Після
Група молодших школярів-рекреантів	X_{cp}	0,41	0,55	0,83	0,91	0,49	0,54	1,34	1,55	1,2	1,4	1,43	1,52	0,95	1,02
	t	3,4		2,10		1,95		4,33		2,68		1,45		3,22	

Результати за таблицею 3 свідчать про різниці в оцінках показників творчих здібностей у молодших школярів-рекреантів до та після проведення розвивального тренінгу. Так, результати отримані за допомогою методики П.Торренса вказують на зростання показників продуктивності висунення візуальних гіпотез (з $X_{cp}=0,41$ до $X_{cp}=0,55$), оригінальності (з $X_{cp}=0,83$ до $X_{cp}=0,91$), конструктивної активності (з $X_{cp}=1,34$ до $X_{cp}=1,55$), категоріальної гнучкості (з $X_{cp}=0,49$ до $X_{cp}=0,54$) у молодших школярів-рекреантів.

За результатами методики Дж.Гілфорда також спостерігається значне зростання показників творчих здібностей у молодших

школярів-рекреантів, а саме показників продуктивності (з $X_{cp}=1,2$ до $X_{cp}=1,4$), оригінальності (з $X_{cp}=0,95$ до $X_{cp}=1,02$), гнучкості (з $X_{cp}=1,43$ до $X_{cp}=1,52$).

Результати перевірки отриманих даних за t-критерієм Стьюдента свідчить про наявність статистично значущих відмінностей між оцінками за всіма показниками в обох експериментальних групах.

Отже, ми можемо зробити висновки, що, по-перше, у молодших школярів-рекреантів виявлено середній та нижче середнього рівень розвитку творчих здібностей, по-друге, розроблений тренінг з розвитку творчих здібностей у молодших школярів-рекреантів є ефективним та може використовуватися для розвитку означеного виду здібностей в умовах рекреаційного закладу.

Перспективним для подальшого дослідження є розробка системи методів діагностики креативності молодших школярів в рекреаційний період.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Богоявленская Д.Б.* О предмете и методе исследования творческих способностей / Д.Б. Богоявленская // Психологический журнал. – 1995. – Том 16. – № 5. - С. 49-58.
2. *Гилфорд Дж.* Три стороны интеллекта / Дж. Гилфорд // Психология мышления [Под ред. А.М. Матюшкина]. – М.: Прогресс, 1965. – С. 433-456.
3. *Ермолаева-Томина Л.Б.* Психология художественного творчества: [учеб. пособ. для вузов] / Л.Б. Ермолаева-Томина. – М.: Академический проект, 2003. – 304 с.
4. *Костюченко О.В.* Реалізація творчого потенціалу особистості як рекреаційна проблема / О.В. Костюченко // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: зб. наук. праць / За ред. В.О. Моляко. – Т.12. – Вип. 6. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2009. – С. 137-143.
5. *Симоненко С. М., Грек О.М.* Візуальна креативність: діагностика та комп'ютерні технології розвитку: монографія / С. М. Симоненко, О. М. Грек. – Одеса : Фенікс, 2010. – 200 с.

Подано до редакції 02.12.11
